

روستا و توسعه، سال ۲۴، شماره ۹۵، پاییز ۱۴۰۰

DOI: [10.30490/RVT.2020.342361.1206](https://doi.org/10.30490/RVT.2020.342361.1206)

مقاله پژوهشی

بررسی توسعه‌یافتگی مناطق روستایی شهرستان همدان بر پایه شاخص‌های اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی

احمد سلطانی ذوقی^۱، حامد قادرزاده^۲

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۷/۱۱

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۱۲/۲۸

چکیده

رشد پایدار و متوازن در کشور نیازمند توسعه روستایی همگام با توسعه شهری به‌عنوان یک ضرورت است که در بیشتر کشورهای در حال توسعه و به‌ویژه ایران، از سوی سیاست‌گذاران مورد غفلت واقع شده است. به‌منظور یافتن راهکاری مناسب برای حرکت در مسیر توسعه متوازن، لازم است تا جایگاه و وضعیت توسعه‌یافتگی مناطق روستایی تعیین و با توجه بدین جایگاه، سیاست‌ها و برنامه‌های

۱- نویسنده مسئول و دانشجوی دکتری اقتصاد منابع طبیعی و محیط زیست، گروه اقتصاد کشاورزی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران. (asoltanizoghi@shirazu.ac.ir)

۲- دانشیار و عضو هیئت علمی، گروه اقتصاد کشاورزی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه کردستان، سنندج، ایران.

توسعه‌ای تدوین و اجرا شود. در مطالعه حاضر، وضعیت توسعه‌یافتگی ۱۰۳ روستا در قالب هشت دهستان از شهرستان همدان بر اساس سیزده شاخص اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی در سال ۱۳۹۸ بررسی شد. برای رتبه‌بندی روستاها، از شاخص‌های توسعه به روش تاکسونومی استفاده شد. نتایج مطالعه نشان داد که روستاهای شورین، گنبد و سلولان بالاترین سطح توسعه‌یافتگی (برخوردار) را دارند و روستاهای حسن‌آباد، ایده‌لو و آنجلاس کم‌برخوردارترین روستاهای این شهرستان به‌شمار می‌روند؛ همچنین، در شاخص‌های ارزیابی، رتبه هر روستا متفاوت و در واقع، برآیند مجموع شاخص‌های مورد بررسی است. افزون بر این، نتایج مطالعه حاکی از عدم قطعیت در وجود ارتباط معنی‌دار میان رتبه هر روستا و شاخص‌های مورد نظر بود و اما، تاثیر معکوس «فاصله روستا از شهر» و «میزان توسعه‌یافتگی روستا» تأیید شد. از این‌رو، انتظار می‌رود که با افزایش سطح خدمات و امکانات در مناطق کم‌برخوردارتر، توسعه متوازن در شهرستان همدان محقق شود.

کلیدواژه‌ها: توسعه روستایی، کشاورزی، رتبه‌بندی، تاکسونومی، همدان (شهرستان).

مقدمه

روستا به‌عنوان واحدی اجتماعی، فرهنگی، مسکونی و سرمایه‌ای و به‌عنوان بخشی از جامعه که در راستای تولید کارآمد فعالیت می‌کند، شناخته می‌شود. با وجود نقش بالای بخش روستایی در تولید و رشد اقتصادی کشور، در سطح توسعه این بخش نسبت به بخش شهری اختلاف مشهودی مشاهده می‌شود (Bahrami Chaleshtori et al., 2019). این دوگانگی، به‌عنوان یکی از ویژگی‌های ناکارآمدی و بحران‌سازی الگوهای توسعه‌ای، کشورهای در حال توسعه را تهدید می‌کند و در نتیجه آن، سرعت توسعه مناطق شهری نسبت به مناطق روستایی بالاتر بوده (Afrakhteh et al., 2015; Amar and Rezaei, 2008) و بخش شهری با رشد فزاینده موجب جذب روستاییان به مناطق شهری و کاهش شدید جمعیت روستاها و نیز ورود نیروی کار روستایی به بخش شهری و گسترش آسیب‌های اجتماعی شده است (Gavrila Paven et al., 2015). در نظرات اقتصاددانانی مانند تودارو (Todaro, 2012) نیز به اثرات این دوگانگی توسعه اشاره شده است. بررسی نظرات این اقتصاددانان توسعه نشان می‌دهد که عدم توسعه

روستایی باعث بروز و گسترش مشکلات فقر و بیکاری می‌شود که اغلب مورد غفلت قرار می‌گیرد و در برنامه‌های توسعه نادیده گرفته می‌شود؛ و تاکنون موجب آسیب‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی شده است (Soltani-zoghi and Haji-Rahimi, 2019). بنابراین، توجه به توسعه روستایی از این‌رو دارای اهمیت است که توسعه کل کشور در گرو رشدی متوازن در بخش‌های مختلف بوده و دولت موظف است که به منظور رشد متوازن، به شناسایی و بهره‌برداری از ظرفیت‌های موجود در نواحی روستایی (Karami et al., 2019)، ارتقای منزلت اجتماعی روستاییان و جایگاه روستاها در اقتصاد ملی و ایجاد بستر لازم برای پیشرفت عدالت‌محور روستاها پردازد (Savari and Khosravipour, 2018).

به باور صاحب‌نظران، توسعه تحولی اجتماعی از لایه‌های پایین جامعه است و بی‌توجهی به مؤلفه‌های آن باعث شکست مسیر توسعه می‌شود (Kabiri and Valaei, 2019). توسعه روستایی زیربنای توسعه جامعه را تشکیل می‌دهد (Zarafshani et al., 2016). همچنین، توسعه روستاها، به عنوان مراکز تولید و رشد، یکی از پیش‌نیازهای اساسی برنامه‌ریزی و توسعه جوامع است؛ و بدون توسعه روستایی دستیابی به توسعه‌ای پایدار امکان‌پذیر نخواهد بود (Darban Astaneh et al., 2016).

توسعه روستایی از برنامه‌های کلان اقتصاد کشور در بخش پنجم برنامه ششم توسعه با عنوان «توازن منطقه‌ای، توسعه روستایی و توانمندسازی اقشار آسیب‌پذیر» آمده است (IPRC, 2017). با این حال، تعریفی یکسان و مشخص درباره توسعه روستایی از دیدگاه نظری وجود ندارد. اما، به‌طور کلی، توسعه روستایی فرآیند پایدار تغییر اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و زیست‌محیطی است که به منظور افزایش رفاه جوامع روستایی در بلندمدت طراحی شده است (Azkia and Ghaffari, 2009). در دید کلی، توسعه به بهبود وضعیت رفاهی، سلامت و اجتماعی مردم در اثر فرایندی از برنامه‌ریزی گفته می‌شود (IPRC, 2017). در ابتدا، توسعه بر مبنای توسعه بخش شهری تنظیم شده و همین موجب برهم خوردن توازن جمعیت و تخلیه روستاها، آسیب جامعه کشاورزی، بحران غذا و سلامت شده است. با روشن شدن اهمیت بخش روستایی در توسعه جهان و تامین نیازهای اساسی بخش شهری، برنامه‌های توسعه برای بخش

روستایی با رویکردی جدید برنامه‌ریزی و تدوین شد (IPRC, 2017) و الگوهای توسعه روستایی پدید آمدند (Kiryluk-Dryjska et al., 2020)، که از آن جمله مدل‌های مزرعه‌محور، برونزا، درونزا و درونزای نوین در بین بخش‌های دانشگاهی شکل گرفته و برای توسعه بخش روستایی به دولت‌ها و سیاست‌گذاران معرفی شده است (Fesharaki, 2004).

مدل مزرعه‌محور، بهره‌وری بخش کشاورزی را به‌عنوان هدف اساسی توسعه بیان می‌دارد (Taleb and Bakhshizadeh, 2013). مدل برونزا بر نیاز به سرمایه در راستای توسعه بخش روستایی تأکید دارد (Taleb et al., 2012). مدل درونزا خود روستا را منشأ توسعه دانسته، بر بهره‌برداری بهینه از منابع طبیعی و ویژگی‌های مناطق روستایی تأکید می‌کند (Rafeefar et al., 2012). اما، مدل درونزای نوین ترکیبی از مدل‌های درونزا و برونزا محسوب می‌شود. در مدل درونزای نوین، ضمن تأکید بر استفاده از ظرفیت‌های داخلی روستاها، استدلال می‌شود که عوامل بیرونی مانند بخش‌های صنعت و خدمات و شهری نیز می‌توانند بر توسعه بخش روستایی مؤثر باشند؛ و باید با ایجاد ظرفیت‌های لازم نهادی و سازمانی، در کنار توجه به نیازهای مردم، توسعه روستایی را تسریع کرد (Dudzińska et al., 2018). با این همه، بسیاری از مدل‌ها در تجزیه و تحلیل مشکلات و بحران‌های مناطق روستایی و کاهش میزان توسعه روستایی به‌شدت ناکارآمد بوده‌اند (Soltani-Zoghi and Sayyad, 2020).

لازم است که همانند بسیاری از مطالعات صورت گرفته در سراسر جهان، مطالعاتی در زمینه توسعه روستایی ایران نیز صورت گیرد تا میزان و علل توسعه‌یافتگی یا عدم توسعه‌یافتگی روستایی شناسایی شود (Soltani-Zoghi and Sayyad Chamani, 2020). برای آزمون هر عامل در توسعه یا عدم توسعه روستایی، استفاده از شاخص‌های مختلف ضروری است. وجود شاخص‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، بهداشتی، اداری، سیاسی، ورزشی و هر شاخص دیگری از منطقه برای ارزیابی درجه توسعه‌یافتگی ضرورت دارد (Soltani-Zoghi and Sayyad Chamani, 2020). آگاهی از وضعیت موجود مناطق اساسی‌ترین گام در فرآیند

برنامه‌ریزی برای توسعه است (Olomolaiye, 1989). در نظریه‌های اقتصادی، تأکید بر توسعه کشاورزی و توسعه روستایی از محورهای اصلی توسعه است (Chi, 2020)؛ و با توجه به وابستگی مستقیم و غیرمستقیم اشتغال بیش از هشتاد درصدی جامعه روستایی به بخش کشاورزی، توسعه کشاورزی موتور محرکه اصلی توسعه روستایی و به تبع آن، توسعه اقتصادی است (Olomolaiye, 1989).

مطالعات در مورد کشور تایلند نشان می‌دهد که باید اولویت توسعه در مناطق روستایی حمایت از دارایی‌های موجود و توسعه سایر بخش‌های غیراقتصادی از جمله بخش‌های فرهنگی و اجتماعی این کشور باشد (Chi, 2020). از سوی دیگر، تحلیل رگرسیون نشان می‌دهد که ساختار نهادی، اثرات انباشتگی و سرمایه انسانی عوامل مهمی از نابرابری بین روستاها در مناطق مختلف چین است (Wei and Kim, 2002).

گذشته از مطالعات خارجی، در کشورمان نیز برای ارزیابی سطح توسعه روستاها، مطالعات مختلف صورت پذیرفته است که در پی، برخی از این مطالعات یادآوری می‌شود. کرمی و عبدشاهی (Karami and Abdeslahi, 2011) به بررسی توسعه‌یافتگی مناطق روستایی استان کهگیلویه و بویراحمد پرداختند و نتایج بررسی بر اساس روش تاکسونومی^۱ نشان داد که گچساران متوازن‌ترین شهرستان این استان بوده و حد بحرانی توسعه‌یافتگی ۵۷ درصد است، که تمامی مناطق زیر این حد قرار دارند. فتاحی (Fatahi, 2013) نشان داد که سطوح توسعه‌یافتگی روستاهای حاشیه دشت اردکان یزد متفاوت است. رکن‌الدین افتخاری و همکاران (Rokneddin Eftekhari et al., 2009) به ارزیابی وضعیت روستاهای خدابنده پرداختند و نشان دادند که عوامل اقتصادی مهم‌ترین عوامل در توسعه روستایی به‌شمار می‌روند. پروین و همکاران (Parvin et al., 2017) روستاهای بخش مرکزی شهرستان کرمانشاه را بر همین مبنا و با بهره‌گیری از روش تاکسونومی عددی رتبه‌بندی کردند و نشان دادند که تنها ۲۱ روستا در حال توسعه هستند و سایر روستاهای مورد بررسی کمتر توسعه‌یافته و یا توسعه‌نیافته‌اند. در مطالعه

خادمی و زارع‌پور (Khademi and Zarepour, 2017) نیز با استفاده از روش تاکسونومی عددی، به سنجش درجه توسعه‌یافتگی دهستان‌های شهرستان نی‌ریز بر اساس ۶۴ شاخص و سه گویه پرداختند و بر پایه نتایج این مطالعه، از مجموع ۹ دهستان این شهرستان، دهستان‌های ریزآب، آباده طشک و رستاق در گروه دهستان‌های برخوردار شناخته شدند. همچنین، با استفاده از روش تاکسونومی و روش تحلیل عاملی، چرخ‌تابیان و همکاران (Charkhtabian et al., 2014) به رتبه‌بندی روستاهای شهرستان همدان و ظریفیان و لطیفی (Zarifian and Latifi, 2017) نیز به سنجش و تحلیل فضایی سطح توسعه‌یافتگی دهستان‌های استان همدان پرداختند. هدف مطالعه حاضر تعیین سطح توسعه‌یافتگی روستایی و رتبه‌بندی روستاهای شهرستان همدان از نظر شاخص‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در کنار شاخص‌های کشاورزی و زیربنایی تعریف شده است.

مواد و روش‌ها

مدل‌های بسیاری برای رتبه‌بندی و تعیین سطح توسعه‌یافتگی در مناطق مختلف می‌توانند مورد استفاده قرار گیرند؛ از جمله می‌توان به مدل‌های بهینه‌سازی اشاره کرد (Soltani-Zoghi et al., 2020). اگرچه در ابتدا از مدل‌های بهینه‌سازی تنها با هدف حداقل کردن هزینه و یا حداکثر کردن درآمد استفاده می‌شد، ولی در ادامه، مدل‌های بهینه‌سازی پیچیده‌تر برای اتخاذ تصمیم‌های بهینه در برخورد با مسائل گوناگون نیز مورد استفاده قرار گرفتند. مدل‌های تصمیم‌گیری پیچیده را می‌توان در دو دسته مدل‌های چندهدفه و مدل‌های چندشاخصه ارزیابی کرد، که هر کدام کاربردهای خاص دارد؛ از مدل‌های تصمیم‌گیری چندهدفه بیشتر برای طراحی و مشخص کردن گزینه‌ها و راهبردها و از مدل‌های تصمیم‌گیری چندشاخصه برای ارزیابی گزینه‌ها و انتخاب گزینه یا گزینه‌های بهینه (انتخاب و رتبه‌بندی راهبردها) استفاده می‌شود (Ghorbani et al., 2020).

تصمیم‌گیری چندشاخصه از دهه هفتاد میلادی در ادبیات تصمیم‌گیری وارد شده است. بیشترین کاربرد این نوع مدل‌ها در برنامه‌ریزی، انتخاب، رتبه‌بندی و دسته‌بندی راهبردها و

گزینه‌های در دسترس در شرایطی است که مدل‌ها با تعداد بالای متغیرها (Dixon, 1994) مواجه باشد و یا آنکه مدل‌ها نیازمند اولویت‌بندی، سطح دانشی بالا و متنوع و نیز منابع در دسترس متفاوت باشند (Cruz-Ramirez et al., 2012). استفاده از شیوه‌های تصمیم‌گیری گروهی و چندمعیاره نظیر روش تاکسونومی ابزاری مناسب برای رتبه‌بندی و اتخاذ تصمیمات صحیح و علمی است (Current and Marash, 1993).

روش تاکسونومی، نخستین بار، در دهه هفتاد قرن هفدهم، توسط آندرسون توصیه شد و در سال ۱۹۵۰، توسط ریاضی‌دانان توسعه یافت. در این روش، مانند سایر مدل‌های چندمعیاره، هدف انتخاب بهترین گزینه از میان m گزینه و با تکیه بر n معیار است. نخستین بار، در سال ۱۹۶۸، این مدل توسط «هلینگ» برای رتبه‌بندی و تعیین سطح توسعه پیشنهاد شد و از سوی یونسکو مورد استفاده قرار گرفت. از تجزیه و تحلیل تاکسونومی برای طبقه‌بندی‌های مختلف از جمله طبقه‌بندی عددی استفاده می‌شود (Bailey, 1994; Adams, 2000). روش تاکسونومی ابزاری عالی برای رتبه‌بندی، طبقه‌بندی و مقایسه مناطق مختلف است، چراکه یک مجموعه بزرگ را به مجموعه‌هایی همگن تبدیل می‌کند و مقیاس‌هایی منطقی برای اتخاذ تصمیم‌های مناسب ارائه می‌دهد. این روش، در مجموع، برای رتبه‌بندی مناطق یا سازمان‌ها در ارزیابی عملکرد، کارآمد است. در این روش، غالباً یک منطقه، نقطه یا سازمان انتخاب و سایر مناطق نسبت بدان ارزیابی می‌شود. به دیگر سخن، منطقه‌ای به عنوان منطقه یا سازمان ایده‌آل انتخاب شده و تفاوت یا فاصله بین هر منطقه از منطقه دیگر نسبت به نقطه ایده‌آل مشخص می‌شود. در مطالعه حاضر نیز بر اساس مطالعه حکمت‌نیا و موسوی (Hekmatnia and Mousavi, 2006)، برای بررسی سطح توسعه اجتماعی و اقتصادی روستاهای شهرستان همدان، از روش تاکسونومی استفاده شده است. مدل تاکسونومی در هشت مرحله انجام می‌شود:

۱) در مرحله اول، گزینه‌ها و شاخص‌های مختلف تعیین می‌شود؛ همچنین، تعداد m گزینه (A_1 تا A_m) توسط تحلیل گر و یا گروه کارشناسان با توجه به n شاخص (C_1 تا C_n) ارزیابی می‌شوند.

(۲) در مرحله دوم، ماتریس تصمیم (به صورت جدول ۱) ساخته شده و در ادامه، میانگین و انحراف معیار اندازه گیری می شود. در همین مرحله، باید شاخص های مثبت و منفی تعیین شوند.

جدول ۱- ماتریس تصمیم

C_n		C_3	C_2	C_1	
r_{1n}		r_{13}	r_{12}	r_{11}	A_1
r_{2n}		R_{23}	r_{22}	r_{21}	A_2
r_{mn}		r_{m3}	r_{m2}	r_{m1}	A_m
average _n		average ₃	average ₂	average ₁	میانگین
Sigma _n		Sigma ₃	Sigma ₂	Sigma ₁	انحراف معیار

مأخذ: یافته های پژوهش

(۳) تشکیل ماتریس نرمال: در این ماتریس تصمیم، گزینه ها بر حسب شاخص هایی با مقیاس های اندازه گیری متفاوت بیان شده اند. برای آنکه قابلیت تحلیل و رتبه بندی برای تمام شاخص ها وجود داشته باشد، باید اعداد بی وزن شده و واحدهای مختلف آن حذف شوند؛ بدین منظور، از رابطه (۱) برای استاندارد سازی استفاده می شود:

$$Z_{ij} = \frac{x_{ij} - \bar{x}_{ij}}{\sigma_j} \quad (1)$$

که در آن، x_{ij} میانگین مقدار هر شاخص، \bar{x}_{ij} مقدار هر خصوصیت، σ_j انحراف معیار و Z_{ij} مقدار استاندارد شده است.

در انتهای ماتریس استاندارد، برای هر کدام از شاخص های مثبت، بزرگ ترین عدد مثبت قابل مشاهده (ایده آل مثبت) و برای شاخص های منفی، بزرگ ترین عدد منفی (ایده آل منفی) تعیین می شود؛ که با DO_j نمایش داده می شود. در مرحله بعد، باید فاصله مرکب بین گزینه ها تعیین شود.

(۴) در این مرحله، با داشتن ماتریس استاندارد Z ، فاصله هر گزینه از گزینه های دیگر نسبت به هر کدام از شاخص ها از رابطه (۲) و به صورت اقلیدسی تعیین می شود.

$$D_{ab} = \sqrt{\sum_{j=1}^m (Z_{aj} - Z_{bj})^2} \quad (2)$$

که در آن، a و b گزینه‌های مورد ارزیابی هستند. این معادله محاسبه زوجی بین گزینه‌ها با یکدیگر است، به گونه‌ای که فاصله هر گزینه از خودش برابر با صفر و فاصله گزینه a و b مساوی با فاصله گزینه b از a است. با توجه به نکات یادشده، ماتریس فواصل مرکب بین گزینه‌ها تشکیل می‌شود که قطر اصلی آن نشان‌دهنده فاصله هر گزینه با خودش است، که برابر با صفر خواهد بود.

۵) در مرحله پنجم، کوتاه‌ترین فاصله‌های هر سطر از ماتریس مشخص می‌شوند؛ سپس، میانگین هر کدام از فاصله‌ها و انحراف معیار آنها محاسبه می‌شود. در این صورت، d_r ‌های بین حد بالا و حد پایین هماهنگ بوده و گزینه‌هایی که خارج از محدوده تعیین شده قرار گیرند، حذف خواهند شد. در ادامه، ماتریس تصمیم بدون گزینه‌های حذف شده دوباره تشکیل و مراحل تکرار می‌شود.

$$O_r = \bar{d}_r \pm 2\sigma_{dr} \Rightarrow \begin{cases} O_r(+) = \bar{d}_r + 2\sigma_{dr} \\ O_r(-) = \bar{d}_r - 2\sigma_{dr} \end{cases} \quad (3)$$

۶) در مرحله ششم، باید گزینه‌ها محدود شود و میان گزینه‌ها همگن‌سازی صورت گیرد؛ همچنین، ممکن است واحدهای با فاصله‌های بسیار زیاد و یا کم از سایر گزینه‌ها مشخص و حذف شوند.

۷) در این مرحله، باید فاصله هر کدام از گزینه‌ها از مقدار ایده‌آل (مشخص شده در مرحله چهارم) محاسبه شود؛ فاصله کم از ایده‌آل نمایانگر وضعیت مناسب و فاصله زیاد بیان‌کننده وضعیت نامناسب است.

۸) در مرحله نهایی، درجه توسعه‌یافتگی گزینه‌ها رتبه‌بندی می‌شود.

در مطالعه حاضر، تعداد ۱۲۵ شاخص توسعه (جدول ۲)، در قالب سیزده دسته (جمعیت، سیاسی و اداری، بازرگانی و خدمات، بهداشت و درمان، آموزش، محیط زیست، انرژی، فرهنگی و ورزشی، ارتباطات، اجتماعی، حمل‌ونقل، ساختار جمعیتی و کشاورزی) مورد استفاده قرار گرفته، که شاخص‌های هر دسته در جدول ۲ آمده است.

جدول ۲- شاخص‌های توسعه روستاهای مورد بررسی

شاخص‌ها	متغیرها
ارتباطی	دفتر پست، دفتر مخابرات، دفتر فناوری اطلاعات و ارتباطات (ICT) روستایی، دسترسی عمومی به اینترنت، دسترسی به روزنامه و مجله
بازرگانی و خدمات	پایگاه آتش‌نشانی، نمایندگی پخش نفت سفید، نمایندگی پخش سیلندر گاز، فروشگاه تعاونی، بقالی، نانوايي، فروشگاه مواد گوشتي، قهوه‌خانه، بانک، تعمیرگاه ماشین‌آلات کشاورزی، تعمیرگاه ماشین‌آلات غیر کشاورزی، جایگاه سوخت
انرژی	شبکه سراسری برق، موتور برق دیزلی، انرژی نو، گاز لوله‌کشی، آب لوله‌کشی، سامانه تصفیه آب
سیاسی و اداری	شورای اسلامی روستا، دهیار، پاسگاه نیروی انتظامی، مرکز خدمات جهاد کشاورزی، مروج کشاورزی، شورای حل اختلاف، شرکت تعاونی روستایی
آموزشی	روستامهد، دبستان، مدرسه راهنمایی شبانه‌روزی پسرانه، مدرسه راهنمایی شبانه‌روزی دخترانه، مدرسه راهنمایی پسرانه، مدرسه راهنمایی دخترانه، دبیرستان مختلط، دبیرستان شبانه‌روزی پسرانه، دبیرستان شبانه‌روزی دخترانه، دبیرستان نظری پسرانه، دبیرستان نظری دخترانه، دبیرستان کارودانش پسرانه، دبیرستان کارودانش دخترانه، هنرستان فنی و حرفه‌ای پسرانه، هنرستان فنی و حرفه‌ای دخترانه
فرهنگی	کتابخانه عمومی، زمین ورزشی، سالن ورزشی، مسجد، امام‌زاده، سایر اماکن مذهبی، اماکن مذهبی سایر ادیان، مدرسه علمیه، دارالقرآن، امام جماعت راتب (مستمر و ثابت)، خانه عالم
بهداشتی و درمانی	حمام عمومی، مرکز بهداشتی درمانی، داروخانه، خانه بهداشت، پایگاه بهداشت روستایی، مرکز تسهیلات زایمان، پزشک خانواده، پزشک، دندانپزشک یا بهداشت کار دهان‌ودندان، دندانپزشک تجربی یا دندان‌ساز، بهار یا مامای روستایی، بهورز، دامپزشک، تکنسین (کارورز) دامپزشکی، آزمایشگاه و رادیولوژی، غسالخانه، سامانه جمع‌آوری زباله
کشاورزی	سطح زیر کشت زراعی در روستا، سطح زیر کشت باغی در روستا، درآمد حاصل از گندم، درآمد حاصل از محصولات باغی غالب (انار، پسته و بادام) در روستا، اراضی کشاورزی هر روستایی، نسبت کشاورزان خرده‌مالک (کشاورزان دارای کمتر از یک هکتار زمین زراعی یا باغی) به عمده‌مالک، تعداد دام هر روستایی (بر اساس واحد دامی)، تعداد طیور هر روستایی، درآمد حاصل از تولیدات دامی در روستا، درآمد حاصل از تولیدات طیور در روستا، تعداد کندوی موجود در روستا، درآمد حاصل از تولید عسل، درآمد کل در بخش کشاورزی در روستا، درصد اراضی تجهیز شده و نوسازی شده (هکتار) در هر روستا، درصد مکانیزاسیون در روستا، کشت گلخانه‌ای در روستا، وجود حداقل یک کارشناس مرتبط با کشاورزی در روستا، درصد بهره‌برداران خرده‌مالک به عمده‌مالک، وجود صنایع کوچک تولیدی و فراوری در روستا، مرغ تخم‌گذار و بومی، درآمد تولیدات دامی
محیط زیست	وضعیت طبیعی آبادی، دسترسی به رودخانه‌های دائمی و فصلی، داشتن منطقه حفاظت‌شده

بررسی توسعه‌یافتگی مناطق روستایی شهرستان همدان بر....

شاخص‌ها	متغیرها
حمل و نقل	نوع راه‌ها، راه آهن، فاصله از نزدیک‌ترین شهر، فاصله از مرکز استان، دسترسی به وسیله نقلیه عمومی، فاصله از نزدیک‌ترین جاده اصلی، فاصله از نزدیک‌ترین آزادراه
جمعیتی	تعداد خانوار ساکن در روستا، میزان جمعیت، نسبت جنسیتی
اجتماعی	سکونت دائمی یا فصلی در روستا، نرخ باسوادی، مالکیت اهالی روستا در روستا (درصد)، نرخ مهاجرت استان
اقتصادی	هزینه خرید مایحتاج ساکنان آبادی از خارج از روستا، تعداد واحدهای صنعتی، تعداد واحدهای خدماتی، نسبت زنان شاغل به مردان، نسبت جمعیت جویای کار به جمعیت روستا (درصد)، نسبت جمعیت فعال اقتصادی به جمعیت روستا (درصد)

مأخذ: یافته‌های پژوهش، برگرفته از مطالعه شوح و همکاران (Schuh et al., 2011)

مطالعه حاضر به تعیین سطح توسعه‌یافتگی روستاهای شهرستان همدان و رتبه‌بندی روستاهای منطقه از نظر شاخص‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در کنار شاخص‌های کشاورزی و زیربنایی پرداخته است. جامعه آماری مطالعه روستاهای شهرستان همدان بوده، که سطح بالای جمعیتی، وسعت و دامنه وسیع فعالیت‌ها بر اساس گزارش‌های سازمانی، دسترسی به مناطق شهری، سهم تولیدی اقتصادی بالا، آشنایی نسبی و تنوع موقعیت روستاها از جمله دلایل انتخاب این شهرستان است. شهرستان همدان، با جمعیت ۶۵۱۸۲۱ نفر، در گستره‌ای به مساحت ۴۰۸۴ کیلومتر مربع (۲۱ درصد از مساحت استان)، مشتمل بر دو بخش (مرکزی و شرا)، ۸ دهستان و چهار شهر (همدان، مریانج، قهاوند و جورقان) و هشت دهستان (جیحون‌دشت، چاه‌دشت، شوردشت، ابرو، الوندکوه شرقی، الوندکوه غربی، سنگستان، گنبد و هگمتانه) و ۱۰۳ روستا مسکونی و بیست روستای فاقد سکنه یا دارای سکنه کمتر از سه خانوار است (SCI, 2017). در مطالعه حاضر، با توجه به تعداد محدود روستاهای منطقه، به‌جای نمونه‌گیری، از روش تمام‌شماری بهره‌برده شده و همچنین، برای جمع‌آوری داده‌ها، از روش میدانی استفاده شده است. بدین منظور، با مطلعان و دهیاران روستاها و نیز با بخشداران، فرمانداران و کارشناسان سازمان‌های کشاورزی، آب منطقه‌ای و سایر سازمان‌های منطقه مصاحبه‌هایی صورت گرفت. برای بررسی روایی پرسشنامه، از روش تکرار استفاده شده و بر

اساس نظر کارشناسان، بعد از هر مرحله پرسش و پاسخ، سؤالات مورد تجزیه و تحلیل و بازنگری کارشناسان توسعه روستا قرار گرفته است. همچنین، برای آزمون پایایی پرسشنامه، مطابق آموزش‌های گلیم و گلیم (Gliem and Gliem, 2003)، از روش آلفای کرونباخ استفاده شده، که مقدار این آماره برابر با ۰/۸۸ به دست آمده است.

در مطالعه حاضر، داده‌های لازم در ماه‌های خرداد تا آذر سال ۱۳۹۸ و با حضور در روستاهای شهرستان همدان گردآوری شد و سپس، تحلیل داده‌ها بر اساس عوامل مختلف برای کلیه روستاهای این شهرستان با استفاده از نرم‌افزار «تاکسونومی بر پایه اکسل» صورت گرفت. پس از مرتب‌سازی و تحلیل داده‌ها، روستاهای شهرستان همدان بر اساس نتایج به دست آمده رتبه‌بندی شدند. نتایج بر اساس حداقل امتیاز کسب شده بوده و روستاها بر اساس «حداقل تا حداکثر» مرتب شده‌اند، به گونه‌ای که روستاهای با پایین‌ترین امتیاز از بیشترین میزان توسعه برخوردارند. برای تعیین رتبه روستاها در برنامه ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور، شاخص‌ها برای پایان سال سوم برنامه توسعه به دست آمده و از طریق تاکسونومی عددی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است.

نتایج و بحث

داده‌های پژوهش بر اساس روش تاکسونومی عددی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته و رتبه روستاها با توجه شاخص‌های یکسان در سال ۱۳۹۵ ارائه شده است. بر اساس نتایج به دست آمده، کمترین امتیاز (بالاترین درجه توسعه‌یافتگی) برابر با ۰/۳۵۵ به روستای شورین و بیشترین امتیاز (کمترین درجه توسعه‌یافتگی) برابر با ۰/۹۲۲ به روستای آنجلس تعلق دارد. اختلاف امتیاز بین توسعه‌یافته‌ترین روستا و کم‌توسعه‌یافته‌ترین روستا ۰/۵۶۷ امتیاز است. مقایسه بزرگی و کوچکی این امتیاز طی سال‌های مختلف بیانگر بزرگ‌تر یا کوچک‌تر شدن فاصله توسعه‌ای و برخورداری روستاهاست. اختلاف بیش از دو برابری میان روستای آنجلس و روستای گنبد تفاوت و فاصله توسعه‌ای در روستاهای منطقه همدان را نشان می‌دهد (جدول ۳).

بررسی توسعه‌یافتگی مناطق روستایی شهرستان همدان بر.....

جدول ۳- رتبه روستاهای شهرستان همدان بر اساس روش تاکسونومی عددی

رتبه	امتیاز	روستا	رتبه	امتیاز	روستا	رتبه	امتیاز	روستا
۷۰	۰/۸۰۰	برکت‌آباد	۲۶	۰/۶۸۷	میلاجرد	۱	۰/۳۵۵	شورین
۷۱	۰/۸۰۴	اقدره	۲۷	۰/۶۸۹	خاگو	۲	۰/۳۶۴	گنبد
۷۲	۰/۸۱۱	قشلاق سفلی	۲۸	۰/۶۹۲	شیرین‌آباد	۳	۰/۳۸۴	سلولان
۷۳	۰/۸۱۳	چشمه‌ملک	۲۹	۰/۷۰۰	رباط‌شورین	۴	۰/۳۸۷	امزاجرد
۷۴	۰/۸۱۶	شهرک صنعتی	۴۰	۰/۷۰۶	جیهون‌آباد	۵	۰/۴۰۹	بیوک‌آباد
۷۵	۰/۸۱۷	اب‌انبار	۴۱	۰/۷۱۱	نشر	۶	۰/۴۱۱	ده پیاز
۷۶	۰/۸۱۸	دولت‌آباد	۴۲	۰/۷۱۵	راهجرد	۷	۰/۴۱۶	یکن‌آباد
۷۷	۰/۸۱۹	فیروز‌آباد	۴۳	۰/۷۲۳	احمدآبادتپه	۸	۰/۴۱۸	انصارالامام
۷۸	۰/۸۲۲	سبزآباد	۴۴	۰/۷۲۷	گنبدچای	۹	۰/۴۳۲	علی‌آباد پشت‌شهر
۷۹	۰/۸۲۵	بویاقچی	۴۵	۰/۷۲۹	خیرآباد	۱۰	۰/۴۶۰	ارزان‌فود
۸۰	۰/۸۲۵	قوزلیجه	۴۶	۰/۷۴۰	یکله	۱۱	۰/۴۷۱	عبدالرحیم
۸۱	۰/۸۲۵	علی‌آباد ورکانه	۴۷	۰/۷۴۰	یلفان	۱۲	۰/۴۸۷	قاسم‌آباد
۸۲	۰/۸۲۶	علی‌آباد آق‌حصار	۴۸	۰/۷۴۴	پهن‌آباد	۱۳	۰/۴۸۹	سنگستان
۸۳	۰/۸۲۷	شمس‌آباد	۴۹	۰/۷۴۸	بهرام‌آباد	۱۴	۰/۵۰۲	ابشینه
۸۴	۰/۸۲۷	مرتع‌بلاغ	۵۰	۰/۷۵۴	حیران	۱۵	۰/۵۰۵	چشین
۸۵	۰/۸۲۸	قلی‌کندی	۵۱	۰/۷۵۸	سیمین‌ابرو	۱۶	۰/۵۰۹	ابرو
۸۶	۰/۸۲۹	بزینه‌جرد	۵۲	۰/۷۶۰	ایوک	۱۷	۰/۵۱۰	هیزج
۸۷	۰/۸۲۹	تکمه‌داش	۵۳	۰/۷۶۰	سیلوار	۱۸	۰/۵۳۴	گراچقا
۸۸	۰/۸۳۵	باغچه	۵۴	۰/۷۶۰	چشمه‌قصابان	۱۹	۰/۵۳۶	کوزره
۸۹	۰/۸۳۹	شیرآباد	۵۵	۰/۷۶۲	مسلم‌آباد	۲۰	۰/۵۴۶	کنجینه
۹۰	۰/۸۳۹	ورکش	۵۶	۰/۷۶۲	دیزج	۲۱	۰/۵۵۶	قرخار
۹۱	۰/۸۴۳	آق‌تپه	۵۷	۰/۷۶۲	ده‌دلیان	۲۲	۰/۵۶۶	دشته
۹۲	۰/۸۵۰	پل‌شکسته	۵۸	۰/۷۶۶	قیچاق	۲۳	۰/۵۶۸	تفریجان
۹۳	۰/۸۵۲	قشلاق‌علیا	۵۹	۰/۷۶۶	یگانه	۲۴	۰/۵۸۰	توییحین
۹۴	۰/۸۵۲	ابهندو	۶۰	۰/۷۶۹	بارابند	۲۵	۰/۵۸۶	پادگان‌همدان
۹۵	۰/۸۵۴	نهران	۶۱	۰/۷۶۹	آفداهش	۲۶	۰/۵۸۹	یسرلو
۹۶	۰/۸۵۸	مهباز	۶۲	۰/۷۷۲	عربلو	۲۷	۰/۶۰۷	موییحین
۹۷	۰/۸۶۲	حاجی‌مقصود	۶۳	۰/۷۷۲	گورگز	۲۸	۰/۶۰۷	مهدی‌آباد
۹۸	۰/۸۷۸	طاحون‌آباد	۶۴	۰/۷۷۷	دینگله‌کهریز	۲۹	۰/۶۳۲	حیدره‌بالای‌شهر
۹۹	۰/۸۷۹	مهاجرآباد	۶۵	۰/۷۸۰	نوده	۳۰	۰/۶۳۶	ورکانه
۱۰۰	۰/۹۱۲	اولیایی	۶۶	۰/۷۸۱	سماوک	۳۱	۰/۶۴۵	وفرچین
۱۰۱	۰/۹۱۷	حسن‌آباد	۶۷	۰/۷۸۹	امیرآباد‌کرد	۳۲	۰/۶۶۸	گل‌کهریز
۱۰۲	۰/۹۲۱	ایده‌لو	۶۸	۰/۷۹۵	خماجین	۳۳	۰/۶۶۸	احمدآباد
۱۰۳	۰/۹۲۲	آنجلاس	۶۹	۰/۷۹۸	رزج	۳۴	۰/۶۷۴	سرخ‌آباد
						۳۵	۰/۶۷۴	حسن‌آباد‌شورین

مأخذ: یافته‌های پژوهش

با توجه به داده‌های پرسشنامه‌ها، اطلاعات سازمانی و سرشماری نفوس و مسکن ۱۳۹۵، روستاهای شهرستان همدان را می‌توان بر اساس امتیازهای کسب‌شده به روش تاکسونومی، به سه دسته روستاهای «توسعه‌یافته» (روستاهای برخوردار نسبت به سایر روستاها)، «کمتر توسعه‌یافته» و «توسعه‌نیافته» تقسیم‌بندی کرد. بررسی جدول ۳ نشان می‌دهد که اختلاف امتیاز کل روستاها برابر با ۰/۵۶۷ است، که اگر اختلاف سطوح به‌طور مساوی محاسبه شود، روستاهای دارای امتیازی بین ۰/۳۵۵ تا ۰/۵۴۴ سطح برخورداری بالا و روستاهای دارای امتیازی بین ۰/۵۴۴ تا ۰/۷۳۳ سطح برخورداری نسبی و روستاهای دارای امتیازی بین ۰/۷۳۳ تا ۰/۹۲۲ نیز پایین‌ترین سطح برخورداری را دارند. توزیع فراوانی تعداد روستاهای توسعه‌یافته، کمتر توسعه‌یافته و توسعه‌نیافته در جدول ۴ آمده است. بر اساس نتایج این جدول، بیش از ۵۶ درصد روستاها توسعه‌نیافته و کمتر از نوزده درصد از روستاها توسعه‌یافته یا برخوردار محسوب می‌شوند.

جدول ۴- توزیع فراوانی نحوه توسعه‌یافتگی روستاهای شهرستان همدان

شرح	توسعه‌یافته (برخوردار)	کمتر توسعه‌یافته (نیمه برخوردار)	توسعه‌نیافته (غیر برخوردار)
تعداد روستاها	۱۹	۲۶	۵۸
درصد	۱۸/۴۵	۲۵/۲۴	۵۶/۳۱

مأخذ: یافته‌های پژوهش

نتایج جدول ۵ وضعیت روستاها را بر اساس شاخص‌های سیزده‌گانه نشان می‌دهد، به گونه‌ای که رتبه هر روستا بر این اساس مشخص است و با بررسی و مقایسه این رتبه‌ها می‌توان به میزان برخورداری و نیز کمبود و ضعف عوامل مختلف در روستا پی برد و با برنامه‌ریزی مناسب در راستای رفع کمبودها کوشید.

بررسی توسعه‌یافتگی مناطق روستایی شهرستان همدان بر.....

جدول ۵- رتبه روستاها بر اساس شاخص‌های سیزده‌گانه

نام آبادی	محیط زیست	آموزشی	فرهنگی و ورزشی	حمل و نقل	سیاسی و اداری	اترزی	بهداشتی و درمانی	بازرگانی و خدمات	ارتباطات	کشاورزی	ساختمان جمعیتی	اجتماعی	اقتصادی
شورین	۲	۵	۴	۴	۷	۱	۳	۸	۲	۱۰	۴	۲	۲
گنبد	۳	۵	۶	۳	۲	۱	۱	۲	۲	۱۷	۲۲	۳	۱
سلولان	۳	۴	۲	۱	۷	۳	۷	۴	۱۰	۷	۶	۱	۴
یکن آباد	۲	۵	۶	۲	۵	۱	۱۸	۶	۲	۵۳	۱۰	۷	۱۲
امزاجرد	۱	۵	۱	۲	۷	۳	۲۰	۳	۲	۱	۹	۵	۳
بیوک آباد	۱	۴	۷	۳	۳	۳	۵	۱	۱۰	۱۵	۲۹	۸	۶
انصارالامام	۳	۵	۶	۱	۴	۳	۱۵	۵	۲	۵۴	۱۲	۷	۱۶
ده پیاز	۲	۵	۵	۳	۷	۳	۱۰	۱۰	۲	۳۸	۵	۶	۷
علی آباد پشت شهر	۲	۵	۲	۳	۷	۳	۲۱	۱۵	۳	۴۴	۲	۶	۹
ارزان فود	۳	۵	۶	۲	۷	۳	۲	۱۱	۱۰	۵۱	۱۳	۴	۱۵
عبدالرحیم	۱	۱	۱۰	۲	۷	۳	۱۰	۲	۱۰	۳۳	۲۰	۱۱	۱۰
قاسم آباد	۲	۵	۶	۳	۱۰	۳	۱۹	۱۱	۱۴	۳۲	۱	۹	۱۳
ابشینه	۱	۳	۵	۴	۱	۳	۷	۱۲	۲	۱۰۱	۲۴	۹	۲۲
سنگستان	۳	۱۰	۳	۴	۸	۱	۴	۶	۲	۱۱	۲۷	۱۰	۵
هیزج	۲	۵	۷	۴	۷	۳	۱۳	۱۱	۳	۲۳	۳۳	۱۴	۱۸
چشین	۳	۵	۶	۴	۷	۱	۱۵	۱۶	۱	۱۸	۱۹	۱۱	۸
ابرو	۳	۵	۵	۲	۷	۳	۶	۱۹	۱۲	۱۰۳	۷	۵	۲۸
گراچقا	۱	۲	۱۰	۳	۷	۳	۸	۸	۸	۱۵	۱۴	۱۲	۳۱
کوزره	۱	۱	۱۰	۲	۳	۳	۲۶	۷	۱۳	۷۸	۱۷	۱۳	۳۰
کنجینه	۳	۱۰	۷	۴	۷	۱	۲۳	۱۰	۵	۱۲	۳۵	۱۶	۱۹
قرخلر	۲	۵	۱۰	۵	۶	۳	۲۴	۴	۲	۲۰	۱۱	۱۷	۱۱
حیران	۴	۱۳	۱۰	۴	۱۰	۴	۳۰	۲۱	۱۶	۷۰	۴۴	۲۹	۶۳
دیزج	۴	۱۳	۱۰	۵	۱۰	۴	۳۷	۱۶	۴	۹۲	۵۰	۳۳	۷۲
ایوک	۴	۱۳	۱۰	۳	۱۰	۱	۲۶	۳۶	۲۳	۷۴	۵۲	۲۶	۷۰
قیچاق	۳	۱۳	۱۰	۳	۱۲	۲	۴۲	۳۶	۱۹	۶۹	۷۱	۳۹	۷۶
سیلوار	۳	۱۰	۹	۵	۱۰	۳	۳۰	۳۶	۲۲	۳۹	۵۵	۳۲	۴۸
ده دلیان	۴	۱۳	۱۰	۵	۱۰	۳	۲۱	۳۶	۲۰	۲۸	۶۴	۳۲	۳۷
یگانه	۳	۱۳	۱۰	۵	۱۰	۳	۳۹	۳۷	۱۱	۳۴	۵۷	۳۷	۴۵
عربلو	۴	۱۳	۱۰	۴	۱۱	۳	۳۵	۳۶	۱۶	۴۰	۴۷	۳۴	۴۹
دینگله کهریز	۴	۱۳	۱۰	۵	۱۰	۱	۳۲	۳۶	۲۰	۵۵	۴۶	۳۳	۹۲
امیرآباد کرد	۴	۱۳	۱۰	۵	۱۰	۳	۴۰	۲۰	۲۰	۱۰۲	۵۸	۳۵	۳۶
آقداش	۳	۱۳	۱۰	۵	۱۰	۲	۴۲	۳۷	۲۴	۳	۸۰	۴۲	۳۹
بارابند	۴	۱۳	۷	۳	۱۲	۵	۴۱	۳۲	۲۴	۶	۷۳	۳۴	۵۵
نوده	۳	۱۳	۱۰	۵	۱۲	۳	۲۹	۳۲	۲۰	۶۴	۷۷	۳۶	۶۷
گورگر	۳	۱۳	۸	۵	۱۲	۵	۲۹	۳۶	۲۴	۲	۶۶	۴۳	۳۵

نام آبادی	محیط زیست	آموزشی	فرهنگی و ورزشی	حمل و نقل	سیاسی و اداری	انرژی	بهداشتی و درمانی	بازرگانی و خدمات	ارتباطات	کشاورزی	ساختار جمعیتی	اجتماعی	اقتصادی
سماوک	۳	۱۳	۱۰	۵	۱۲	۱	۴۰	۳۷	۱۶	۳۵	۷۹	۳۸	۴۷
رزج	۴	۱۳	۱۰	۵	۱۰	۳	۳۹	۳۲	۲۰	۶۷	۵۶	۳۵	۷۴
آقده	۳	۱۳	۱۰	۵	۱۲	۳	۳۹	۳۷	۱۶	۶۸	۹۳	۴۵	۷۹
خماجین	۳	۱۳	۱۰	۵	۱۲	۳	۳۷	۳۷	۲۴	۱۴	۶۲	۴۲	۴۶
برکت آباد	۳	۱۳	۱۰	۵	۱۲	۵	۴۲	۳۳	۲۱	۴	۷۲	۴۸	۴۰
چشمه ملک	۴	۱۴	۱۰	۴	۱۱	۳	۳۸	۳۶	۱۵	۷۶	۶۰	۳۵	۸۶
دولت آباد	۳	۱۳	۱۰	۵	۱۲	۴	۴۲	۳۳	۲۴	۵۹	۸۸	۴۸	۸۴
دشته	۲	۵	۱۰	۴	۱۰	۳	۱۴	۹	۶	۱۳	۲۵	۱۷	۱۷
تفریجان	۳	۱۰	۶	۴	۷	۱	۲۵	۱۵	۱۲	۱۶	۱۶	۱۴	۲۰
حسن آباد شورین	۳	۸	۱۰	۵	۹	۱	۳۴	۳۵	۱۷	۷۵	۸	۲۱	۲۵
حیدره بالای شهر	۳	۱۰	۸	۲	۷	۳	۱۲	۱۱	۱۶	۹۸	۳۱	۱۵	۴۴
تویجین	۳	۸	۵	۴	۵	۳	۱۷	۱۷	۲۰	۴۳	۲۳	۱۳	۱۴
یسرلو	۴	۱۳	۶	۳	۳	۳	۱۵	۱۶	۹	۹۹	۳۰	۱۴	۲۱
پادگان همدان	۳	۱۰	۵	۵	۱۳	۱	۱۱	۱۳	۴	۵	۳۴	۱۷	۲۶
مهدی آباد	۳	۱۰	۱۰	۵	۱۰	۳	۹	۱۸	۶	۳۰	۱۵	۱۹	۵۰
مویجین	۳	۵	۸	۴	۷	۳	۲۵	۳۰	۲	۶۱	۱۸	۱۶	۳۲
ورکانه	۳	۱۰	۸	۴	۷	۱	۲۵	۲۵	۱۰	۴۶	۳۶	۱۸	۳۴
وفرچین	۴	۱۳	۷	۳	۱۰	۳	۲۷	۲۷	۶	۵۲	۲۱	۱۹	۵۳
احمدآباد	۳	۱۰	۱۰	۴	۷	۳	۱۹	۲۶	۴	۹۴	۴۰	۲۰	۴۱
حاجی مقصود	۳	۱۳	۱۰	۵	۱۳	۵	۴۲	۳۷	۲۴	۶۶	۸۳	۵۱	۲۴
گل کهریز	۳	۱۳	۸	۵	۷	۱	۲۶	۳۱	۱۶	۹	۶۳	۲۳	۲۷
سرخ آباد	۳	۱۳	۱۰	۴	۱۰	۱	۳۲	۳۱	۶	۲۹	۲۸	۲۳	۳۳
میلاجرد	۳	۱۳	۱۰	۴	۱۰	۳	۲۰	۲۹	۷	۳۱	۵۴	۳۰	۵۲
رباط شورین	۳	۱۰	۱۰	۵	۱۰	۳	۲۵	۲۶	۲	۹۵	۲۶	۲۲	۲۹
شیرین آباد	۳	۱۳	۸	۵	۱۰	۴	۱۶	۲۶	۲۳	۸	۳۷	۲۷	۶۹
جیهون آباد	۳	۶	۱۰	۵	۸	۳	۳۱	۲۰	۱۳	۹۶	۴۱	۲۲	۲۳
خاکو	۳	۱۱	۱۰	۴	۷	۳	۲۶	۳۶	۲	۲۲	۴۸	۲۳	۵۷
نشر	۴	۱۳	۱۰	۴	۷	۴	۲۸	۲۱	۱۳	۷۱	۶۱	۲۸	۳۸
تکمه داش	۴	۱۳	۱۰	۴	۱۲	۲	۴۲	۳۷	۲۴	۹۰	۸۶	۳۸	۸۸
فیروز آباد	۳	۱۳	۱۰	۵	۱۲	۴	۴۲	۳۷	۲۴	۳۷	۹۲	۵۰	۵۸
شهرک صنعتی	۴	۱۴	۱۰	۵	۱۳	۱	۴۲	۲۲	۲۲	۷۹	۹۱	۴۲	۹۶
قشلاق سفلی	۳	۱۲	۱۰	۵	۱۲	۴	۴۲	۳۷	۲۴	۲۵	۸۱	۴۴	۶۶
بویاقچی	۳	۱۳	۱۰	۵	۱۲	۴	۳۹	۳۷	۲۴	۴۲	۷۵	۴۶	۸۹
مرتع بلاغ	۳	۱۳	۱۰	۵	۱۰	۵	۴۲	۳۷	۲۴	۵۷	۹۱	۴۸	۹۱
علی آباد آق حصار	۴	۱۳	۱۰	۵	۱۲	۲	۴۲	۳۳	۱۹	۸۳	۵۹	۳۵	۶۸
قلی کندی	۴	۱۴	۱۰	۴	۱۲	۳	۴۲	۳۷	۲۴	۵۶	۸۷	۴۴	۸۵

بررسی توسعه‌یافتگی مناطق روستایی شهرستان همدان بر.....

نام آبادی	محیط زیست	آموزشی	فرهنگی و ورزشی	حمل و نقل	سیاسی و اداری	انرژی	بهداشتی و درمانی	بازرگانی و خدمات	ارتباطات	کشاورزی	ساختار جمعیتی	اجتماعی	اقتصادی
آب انبار	۴	۱۳	۱۰	۵	۱۳	۲	۴۲	۳۷	۲۰	۲۷	۸۵	۳۹	۵۱
بزینه جرد	۳	۱۳	۱۰	۶	۱۲	۱	۴۱	۳۷	۲۴	۶۲	۹۵	۴۹	۸۱
شمس آباد	۴	۱۳	۱۰	۵	۱۰	۳	۳۹	۳۷	۲۴	۶۳	۷۰	۳۸	۸۳
سبزآباد	۳	۱۳	۱۰	۵	۱۰	۵	۴۲	۳۷	۲۴	۱۹	۸۲	۴۷	۵۶
علی آباد ورکانه	۴	۱۳	۱۰	۵	۱۲	۳	۳۴	۳۶	۲۳	۵۸	۷۶	۳۷	۷۸
قوزلیچه	۳	۱۳	۱۰	۵	۱۲	۴	۴۲	۳۷	۲۴	۲۴	۹۶	۴۶	۶۱
ورکش	۳	۱۳	۱۰	۵	۱۲	۴	۴۲	۳۷	۲۴	۷۳	۸۷	۵۰	۹۵
باغچه	۴	۱۳	۱۰	۵	۱۰	۴	۴۰	۳۷	۲۲	۷۲	۵۳	۴۰	۹۰
قشلاق علیا	۴	۱۳	۱۰	۵	۱۲	۴	۴۲	۳۳	۲۴	۸۶	۷۴	۴۴	۹۹
شیرآباد	۴	۱۳	۱۰	۵	۱۲	۴	۳۹	۳۶	۲۴	۴۵	۸۰	۴۲	۷۱
نهران	۴	۱۳	۱۰	۴	۱۲	۵	۴۲	۳۲	۲۱	۸۷	۶۸	۴۱	۹۷
آق تپه	۳	۱۳	۱۰	۵	۱۳	۵	۴۲	۳۷	۲۴	۲۱	۹۴	۴۸	۶۲
مهباز	۴	۱۳	۱۰	۵	۱۰	۴	۴۲	۳۶	۲۴	۸۸	۵۱	۴۰	۹۸
راهجرد	۳	۱۳	۱۰	۴	۱۲	۲	۲۸	۲۶	۱۰	۴۷	۶۵	۳۰	۶۴
احمدآباد تپه	۴	۱۳	۱۰	۵	۷	۴	۲۲	۱۴	۲۲	۷۷	۴۲	۲۹	۴۳
گنبدچای	۳	۱۰	۸	۵	۱۰	۴	۳۱	۳۶	۱۸	۳۶	۳۹	۳۴	۴۲
خیرآباد	۳	۱۳	۸	۵	۱۰	۴	۳۷	۲۸	۱۰	۴۱	۴۳	۳۳	۷۳
یلغان	۴	۱۳	۸	۵	۷	۴	۲۶	۱۴	۱۲	۹۷	۶۷	۲۳	۶۰
یکله	۳	۹	۱۰	۵	۱۰	۳	۳۳	۳۴	۲۰	۶۰	۳۲	۳۳	۵۴
پهن آباد	۳	۱۳	۱۰	۵	۷	۴	۳۰	۲۴	۲۴	۵۰	۷۸	۳۳	۵۹
بهرام آباد	۴	۱۳	۱۰	۴	۱۲	۴	۳۹	۳۲	۲۴	۸۰	۳	۳۰	۸۲
سیمین ابرو	۴	۱۳	۱۰	۴	۶	۳	۳۶	۲۵	۱۶	۹۳	۴۹	۲۵	۸۷
چشمه قصابان	۳	۷	۱۰	۴	۱۱	۳	۲۶	۳۶	۲۳	۸۱	۳۸	۲۴	۷۷
آبهندو	۴	۱۳	۱۰	۵	۱۲	۵	۴۰	۳۷	۲۲	۴۹	۶۹	۴۵	۷۵
پل شکسته	۴	۱۴	۱۰	۵	۱۲	۵	۴۲	۳۷	۲۴	۲۶	۹۸	۵۱	۶۵
مسلم آباد	۴	۱۳	۱۰	۴	۱۱	۴	۳۳	۱۷	۱۶	۹۱	۴۵	۳۱	۹۳
مهاجرآباد	۳	۱۳	۱۰	۶	۱۳	۵	۴۲	۳۷	۲۴	۶۵	۹۷	۵۱	۹۴
طاحون آباد	۴	۱۳	۱۰	۶	۱۳	۵	۴۲	۳۳	۲۴	۴۸	۸۴	۴۸	۸۰
اولیایی	۴	۱۴	۱۰	۷	۱۳	۵	۴۲	۳۷	۲۴	۸۴	۹۹	۴۴	۱۰۱
ایده‌لو	۴	۱۳	۱۰	۶	۱۳	۵	۴۲	۳۷	۲۴	۸۵	۸۹	۴۹	۱۰۲
حسن آباد	۴	۱۴	۱۰	۷	۱۳	۵	۴۲	۳۷	۲۴	۸۲	۱۰۰	۴۲	۱۰۰
آنجلاس	۴	۱۴	۱۰	۷	۱۳	۵	۴۲	۳۷	۲۴	۸۹	۹۰	۴۱	۱۰۳

مأخذ: یافته‌های پژوهش

چنان که در جدول ۵ مشاهده می‌شود، روستاها طبق شاخص‌های مختلف جمعیت، سیاسی و اداری، بازرگانی و خدمات، بهداشت و درمان، آموزش، محیط زیست، انرژی، فرهنگی و ورزشی، ارتباطات، اجتماعی، حمل و نقل، ساختار جمعیتی و کشاورزی رتبه‌بندی شده‌اند؛ نتایج نشان می‌دهد که هر روستا دارای رتبه‌های مختلف در شاخص‌های یادشده است. این رتبه‌بندی نشان‌دهنده جایگاهی است که روستاها در مسیر توسعه منطقه و بر اساس شاخص‌های مورد بررسی به دست آورده‌اند.

هرچند، رتبه بسیاری از روستاها ممکن است در شاخص‌های مختلف بالا باشد، اما این امتیازهای ثبت‌شده در هر شاخص است که رتبه نهایی هر روستا و سطح توسعه‌یافتگی (برخورداری) روستا را نشان می‌دهد و کسب رتبه اول در یک یا چند شاخص نمی‌تواند ضامن رتبه بالای روستاها باشد.

رتبه‌بندی نهایی روستاها بر اساس روش تاکسونومی عددی در کنار فاصله هر روستا از نزدیک‌ترین شهر و جمعیت روستا در جدول ۶ آمده است؛ سوال اساسی این است که آیا «فاصله از شهر» و «میزان جمعیت» در رتبه نهایی روستاها مؤثر است یا خیر؟ یکی از شاخص‌های مورد بررسی در رتبه‌بندی روستاهای منطقه شاخص جمعیتی هر روستا بود. البته در مطالعه حاضر، این شاخص جمعیتی تنها شامل جمعیت نبوده و شاخص‌هایی مانند نسبت جنسیتی هر روستا، نسبت سنی اهالی هر روستا و افراد متأهل و مجرد نیز دارای اهمیت است. با این حال، در این بخش، تنها تعداد ساکنان هر روستا اهمیت دارد و فاصله روستا تا شهر نیز یک عامل اساسی دیگر است، چراکه از دید بسیاری از کارشناسان و سیاست‌گذاران روستاها، هرچه فاصله یک روستا از مناطق شهری کمتر باشد، آن روستا به امکانات بیشتری دسترسی داشته، از درجه توسعه‌یافتگی بالاتری برخوردار است. بنابراین، موضوع اساسی تحقیق در این بخش را می‌توان از طریق ارزیابی دو مسئله بررسی کرد؛ نخست، با مقایسه میان رتبه هر روستا در مسیر توسعه با جمعیت و فاصله روستاها از مناطق شهری به صورت یک‌به‌یک و سپس، با طراحی

بررسی توسعه‌یافتگی مناطق روستایی شهرستان همدان بر.....

یک مدل اقتصادسنجی که در این مرحله، به دلیل عدم تداخل مباحث برنامه ریاضی و مدل تاکسونومی با مباحث اقتصادسنجی، از روش مقایسه‌ای استفاده می‌شود.

جدول ۶- مقایسه رتبه روستاها با میزان جمعیت آنها به روش تاکسونومی عددی

رتبه	فاصله	جمعیت	نام روستا	رتبه	فاصله	جمعیت	نام روستا
۵۳	۳۶	۴۴۸	حیران	۱	۳۰	۱۶۵۴	گنبد
۵۴	۹	۳۳۷	دیزج	۲	۲	۴۴۷۳	شورین
۵۵	۱۲	۳۲۵	ایوک	۳	۱۲	۳۲۳۶	سلولان
۵۶	۳۷	۱۴۱	قچاق	۴	۱۵	۳۰۲۸	امزاجرد
۵۷	۴	۲۸۲	سیلوار	۵	۲۴	۱۰۲۷	بیوک‌آباد
۵۸	۱۴	۲۳۸	ده دلیان	۶	۱۰	۲۸۳۲	یکن‌آباد
۵۹	۸	۲۷۸	یگانه	۷	۵	۲۵۴۹	انصارالامام
۶۰	۲۲	۳۶۱	عربلو	۸	۶	۴۲۰۳	ده پیاز
۶۱	۲۱	۲۷۲	امیرآبادکرد	۹	۵	۷۷۵۹	علی‌آباد پشت شهر
۶۲	۳۲	۹۴	اقداش	۱۰	۳۳	۱۷۳۸	عبدالرحیم
۶۳	۳۰	۱۲۸	بارابند	۱۱	۴۵	۲۴۰۲	ارزان فود
۶۴	۱۵	۳۸۱	دینگله کهریز	۱۲	۱	۸۱۲۵	قاسم‌آباد
۶۵	۲۴	۱۰۳	نوده	۱۳	۷	۱۴۲۹	ابشینه
۶۶	۳۷	۱۷۶	گورگر	۱۴	۵	۱۱۹۵	سنگستان
۶۷	۲۱	۹۶	سماوک	۱۵	۲۱	۹۰۵	هیزج
۶۸	۱۷	۲۸۱	رزج	۱۶	۸	۱۸۰۴	چشین
۶۹	۱۷	۴۸	اقدره	۱۷	۹	۳۵۸۵	ایرو
۷۰	۲۳	۲۵۷	خماجین	۱۸	۳	۲۲۹۹	گراچقا
۷۱	۷	۱۳۸	برکت‌آباد	۱۹	۲۲	۱۸۶۴	کوزره
۷۲	۵	۲۶۶	چشمه ملک	۲۰	۱۶	۷۱۶	کنجینه
۷۳	۴۲	۵۸	دولت‌آباد	۲۱	۳۳	۱۵۶۸	قرخلر
۷۴	۱۹	۵۳	شهرک صنعتی	۲۲	۶	۱۴۱۲	دشته
۷۵	۳۰	۸۴	قشلاق سفلی	۲۳	۷	۲۱۴۹	تفریجان
۷۶	۳۱	۶۱	تکمه داش	۲۴	۱۵	۱۵۵۵	تویجین
۷۷	۳۰	۵۲	فیروز‌آباد	۲۵	۳۰	۱۰۱۹	یسرلو

روستا و توسعه، سال ۲۴، شماره ۹۵

رتبه	فاصله	جمعیت	نام روستا	رتبه	فاصله	جمعیت	نام روستا
۷۸	۳۰	۵۳	مرتع بلاغ	۲۶	۴	۸۴۵	پادگان همدان
۷۹	۱۳	۲۶۷	علی آباد آق حصار	۲۷	۱۰	۲۲۹۵	مهدی آباد
۸۰	۱۰	۱۱۷	بویاقچی	۲۸	۱۵	۱۸۴۰	مویچین
۸۱	۳۰	۵۹	قلی کندی	۲۹	۵	۱۰۰۴	حیدره بالا شهر
۸۲	۱۵	۶۴	اب انبار	۳۰	۲۴	۷۱۳	ورکانه
۸۳	۱۵	۳۳	بزینه جرد	۳۱	۱۸	۱۶۶۵	و فرجین
۸۴	۱۸	۱۴۶	شمس آباد	۳۲	۱۶	۵۹۵	احمد آباد
۸۵	۲۶	۸۱	سبز آباد	۳۳	۵	۳۷۰۲	حسن آباد شورین
۸۶	۱۵	۱۰۵	علی آباد ورکانه	۳۴	۲۵	۲۴۰	گل کهریز
۸۷	۲۵	۳۱	قوزلیجه	۳۵	۱۲	۱۰۷۵	سرخ آباد
۸۸	۳۷	۵۹	ورکش	۳۶	۱۹	۲۸۷	میلاجرد
۸۹	۲۱	۲۹۰	باغچه	۳۷	۱۰	۱۲۵۵	رباط شورین
۹۰	۳۰	۱۲۶	قشلاق علیا	۳۸	۱۶	۶۴۰	شیرین آباد
۹۱	۲۳	۹۴	شیر آباد	۳۹	۱۵	۵۶۹	جهون آباد
۹۲	۱۵	۱۵۱	نهران	۴۰	۱۰	۳۵۹	خاکو
۹۳	۳۶	۳۵	اق تپه	۴۱	۳۵	۲۵۸	نشر
۹۴	۳۵	۳۲۹	مهباز	۴۲	۱۰	۱۹۲	راهجرد
۹۵	۳۲	۱۴۷	ابهندو	۴۳	۳۵	۵۰۵	احمد آباد تپه
۹۶	۳۰	۲۰	پل شکسته	۴۴	۳۲	۶۰۹	گنبدچای
۹۷	۲۶	۷۶	حاجی مقصود	۴۵	۱۴	۴۵۵	خیر آباد
۹۸	۱۰	۳۰	مهاجر آباد	۴۶	۱۳	۱۷۲	یلفان
۹۹	۱۳	۶۷	طاحون آباد	۴۷	۳	۹۱۸	یکله
۱۰۰	۳۰	۱۶	اولیایی	۴۸	۵	۱۰۰	پهن آباد
۱۰۱	۳۲	۵۷	ایده لو	۴۹	۱۰	۴۷۳۱	بهرام آباد
۱۰۲	۹	۲۰	حسن آباد	۵۰	۱۵	۳۴۹	سیمین ابرو
۱۰۳	۱۵	۵۶	انجلاس	۵۱	۳۳	۴۳۲	مسلم آباد
				۵۲	۱۱	۶۳۳	چشمه قصابان

مأخذ: یافته‌های پژوهش

بررسی توسعه‌یافتگی مناطق روستایی شهرستان همدان بر.....

مقایسه میان رتبه روستاهای مورد بررسی و دو معیار «جمعیت» و «فاصله از مناطق شهری» نشان می‌دهد که الزاماً به صورت مستقیم، نمی‌توان از این مقایسه به رابطه‌ای مشخص رسید؛ برای نمونه، در این رتبه‌بندی، روستای بهرام‌آباد با جمعیت ۴۷۳۱ نفر و فاصله ده کیلومتری از شهر رتبه ۴۹ را دریافت کرده است، در حالی که روستای سلولان با جمعیت ۳۲۳۶ نفر و فاصله دوازده کیلومتری از شهر در رتبه سوم توسعه روستاهای شهرستان همدان قرار دارد؛ و یا روستای قاسم‌آباد با جمعیت ۸۱۲۵ نفر بر اساس سرشماری سال ۱۳۹۵ و در حالی که تنها یک کیلومتر با شهر فاصله دارد، در رتبه دوازدهم توسعه‌یافتگی روستایی شهرستان همدان قرار گرفته است.

همان‌گونه که پیش‌تر اشاره شد، شهرستان همدان از مجموع نه دهستان تشکیل شده است. حال، باید تعیین شود که چه درصدی از روستاهای برخوردار، نیمه‌برخوردار و غیربرخوردار شهرستان همدان در هر کدام از دهستان‌های این شهرستان قرار دارند (جدول ۷).

جدول ۷- بررسی وضعیت دهستان‌های شهرستان همدان

دهستان	تعداد روستاها			سهم از سطح توسعه			سهم از دهستان		
	برخوردار	نیمه‌برخوردار	غیربرخوردار	برخوردار	نیمه‌برخوردار	غیربرخوردار	برخوردار	نیمه‌برخوردار	غیربرخوردار
سنگستان	۳	۲	۱۴	۰/۱۵۸	۰/۰۷۷	۰/۲۴۱	۰/۱۵۸	۰/۱۰۵	۰/۷۳۷
گنبد	۱	۲	۵	۰/۰۵۳	۰/۰۷۷	۰/۰۸۶	۰/۱۲۵	۰/۲۵۰	۰/۶۲۵
الوندکوه غربی	۳	۶	۱	۰/۱۵۸	۰/۲۳۱	۰/۰۱۷	۰/۳۰۰	۰/۶۰۰	۰/۱۰۰
هگمتانه	۵	۲	۵	۰/۲۶۳	۰/۰۷۷	۰/۰۸۶	۰/۴۱۷	۰/۱۶۷	۰/۴۱۷
چاه دشت	۱	۳	۷	۰/۰۵۳	۰/۱۱۵	۰/۱۲۱	۰/۰۹۱	۰/۲۷۳	۰/۶۳۶
الوندکوه شرقی	۱	۲	۴	۰/۰۵۳	۰/۰۷۷	۰/۰۶۹	۰/۱۴۳	۰/۲۸۶	۰/۵۷۱
شوردشت	۲	۳	۱۰	۰/۱۰۵	۰/۱۱۵	۰/۱۷۲	۰/۱۳۳	۰/۲۰۰	۰/۶۶۷
ابرو	۲	۱	۴	۰/۱۰۵	۰/۰۳۸	۰/۰۶۹	۰/۲۸۶	۰/۱۴۳	۰/۵۷۱
جیحون دشت	۱	۵	۸	۰/۰۵۳	۰/۱۹۲	۰/۱۳۸	۰/۰۷۱	۰/۳۵۷	۰/۵۷۱

مأخذ: یافته‌های پژوهش

نتایج جدول ۷ نشان می‌دهد که دهستان هگمتانه، با ۲۶ درصد از مجموع روستاهای برخوردار شهرستان همدان، برخوردارترین دهستان این شهرستان است و دهستان‌های گنبد، چاهدشت، الوندکوه شرقی و جیحون‌دشت، با تنها ۵/۳ درصد از گروه روستاهای برخوردار، در شرایط ضعیف‌تری قرار دارند. در گروه روستاهای نیمه‌برخوردار، دهستان الوندکوه غربی با ۲۳/۱ درصد بیشترین و ابرو با ۳/۸ درصد کمترین سهم از روستاهای نیمه‌برخوردار شهرستان همدان را به خود اختصاص می‌دهند. در گروه سوم شامل روستاهایی با کمترین سطح برخورداری، دهستان سنگستان با ۲۴/۱ درصد و دهستان‌های هگمتانه، الوندکوه شرقی و ابرو با ۶/۹ درصد از مجموع روستاهای این گروه، به ترتیب، بیشترین و کمترین سهم را دارند.

نتایج به دست آمده از مطالعه حاضر درباره عدم توزیع یکسان در مناطق جغرافیایی مشابه نتایج مطالعات مختلف از جمله فتاحی (Fatahi, 2013)، رکن‌الدین افتخاری و همکاران (Rokneddin Eftekhari et al., 2018)، وی و همکاران (Wei and Kim, 2002) و مورلی و همکاران (Morelli et al., 2018) را تأیید می‌کند و نشان‌دهنده توسعه روستایی نامتوازن است. مطابق مطالعات صورت گرفته، توسعه یافتگی در مناطق مختلف و بر اساس شاخص‌های مختلف دارای تفاوت‌هایی اساسی بوده و هر منطقه بنا به ویژگی‌های خاص خود، لازم است مسیری متفاوت در توسعه را در پیش گیرد. با این حال، برخلاف مطالعات چرخ‌تایان و همکاران (Charkhtabian et al., 2014) و ظریفیان و لطیفی (Zarifian and Latifi, 2017)، مطالعه حاضر به بررسی روستاها و نه دهستان‌های منطقه پرداخته است و از سوی دیگر، برخلاف مطالعه کرمی و عبدشاهی (Karami and Abdeshahi, 2011)، نشان می‌دهد که الزاماً تمام مناطق روستایی فاقد توسعه یافتگی نیستند.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

مطالعه حاضر با هدف تعیین میزان برخورداری (توسعه‌یافتگی) روستاهای شهرستان همدان صورت گرفت. نتایج به دست آمده نشان می‌دهد که روستاهای مورد بررسی از سطوح

مختلف توسعه در شاخص‌های معرفی‌شده برخوردارند. نتایج مطالعه حاضر از آن رو دارای اهمیت است که می‌تواند سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان استانی را مجاب کند تا برنامه‌های خود را در راستای توسعه متوازن مناطق غیربرخوردار و کم‌برخوردار تنظیم کنند. هرچند، برتری مطلق میان روستاهای مورد بررسی وجود ندارد، اما به‌وضوح می‌توان مشاهده کرد که در مجموع، ۲۲ روستای توسعه‌یافته و به‌اصطلاح «برخوردار» در مجموعه شاخص‌ها به‌ویژه شاخص‌های اجتماعی، انرژی، سیاسی و اداری، آموزشی و حمل‌ونقل رتبه‌های بالا را در میان روستاهای مورد بررسی در شهرستان همدان به خود اختصاص داده‌اند. در این میان، نکته قابل توجه این است که به‌جز سه روستای امزاجرد، سلولان و شورین، جایگاه سایر روستاهای با رتبه بالای برخورداری در شاخص کشاورزی پایین‌تر از سایر شاخص‌هاست، گویای آنکه در این روستاها، فعالیت‌هایی غیر از کشاورزی وجود دارد و بخشی از نیروی کار در بخش‌های خدماتی و صنعتی فعالیت دارند.

بر اساس نتایج به‌دست آمده، اگرچه آشکارا روستاهای با جمعیت بالاتر غالباً در رده‌های بالاتر توسعه قرار دارند، اما این ارتباط قطعی نیست. با این حال، انتظار می‌رود که روستاها، با افزایش جمعیت، در رتبه‌های بالاتر قرار گیرند. اما، این نکته که بتوان روستای با جمعیت بالاتر و فاصله کمتر تا شهر را الزاماً نسبت به روستاهای با جمعیت کمتر و فاصله بیشتر در رتبه بالاتری از توسعه قرار داد، قابل دفاع نیست و موارد بسیاری در نقض این ارتباط مشاهده می‌شود. بنابراین، نتایج مطالعه حاضر مؤید نتایج مطالعه کرمی و عبدشاهی (Karami and Abdeshahi, 2011) در خصوص این مسئله است که جمعیت می‌تواند احتمال قرار گرفتن روستاها در رتبه‌های بالاتر توسعه‌یافتگی را افزایش دهد؛ و در مقابل، این نکته را که روستاهای با فاصله کمتر از مناطق شهری الزاماً از رتبه بالاتر توسعه‌یافتگی برخوردارند، نقض می‌کند.

بر اساس نتایج به‌دست آمده، بالاترین سطح در تعداد رتبه‌های روستاهای مورد بررسی مربوط به شاخص‌های اقتصادی و پس از آن، جمعیتی و کشاورزی است. همچنین، تعداد بالای رتبه‌ها نشان می‌دهد که در این شاخص‌ها، روستاها تفاوت‌های بیشتری دارند و هر روستا دارای

مشخصه‌های مختص به خود است. کمترین میزان رتبه‌بندی به دو شاخص محیط زیست و انرژی برمی‌گردد و نشان می‌دهد که در این زمینه‌ها، ساختار روستاها مشابه و تقریباً یکسان است. در شاخص حمل‌ونقل نیز تعداد رتبه‌ها همچنان در سطح پایین قرار دارد و نشان می‌دهد که دسترسی به راه‌های حمل‌ونقل و وسایل نقلیه در استان و به‌ویژه شهر همدان ساختاری تقریباً یکپارچه و مشابه دارد و این تفاوت‌ها به دلیل فاصله کم و دسترسی مناسب به راه‌های اصلی و آزادراه‌هاست.

مطالعه حاضر نشان‌دهنده این نکته است که برخورداری روستاهای دهستان‌های شهرستان همدان نامتوازن است و در تمام دهستان‌های مورد بررسی، اختلاف معنی‌دار در درصد مناطق سه‌گانه میان تعداد روستاهای برخوردار، نیمه‌برخوردار و غیربرخوردار مشاهده می‌شود. همچنین، در هیچ کدام از دهستان‌های مورد بررسی، روندی صعودی به سمت مناطق برخوردار مشاهده نمی‌شود. به دیگر سخن، به جز در دهستان الوندکوه غربی، در تمامی دهستان‌ها، مناطق غیربرخوردار سهم قابل توجه و حداکثری را از روستاهای دهستان به خود اختصاص می‌دهند. نتایج مطالعه حاضر به وضوح نشان می‌دهد که توسعه یکپارچه در شهرستان همدان رخ نداده و برنامه‌های تدوینی از سوی نهادهای تصمیم‌ساز همچنان با اسناد چشم‌انداز و بالادستی کشور دارای تفاوت چشمگیر است. البته در مطالعه حاضر نیز همانند بسیاری از مطالعات صورت گرفته در حوزه‌های مختلف علوم، محدودیت‌ها و چالش‌هایی مشاهده می‌شود؛ نخست آنکه در مجموع، یک ساختار مدون داده‌ای از مناطق روستایی، توزیع جمعیتی و فعالیت‌های تولیدی در منطقه موجود نبوده و از سوی دیگر، هیچ کدام از مسئولان برنامه‌ای مدون ندارند (چه بر اساس اسناد بالادستی و چه بر پایه برنامه‌های پیشنهادی برای توسعه روستایی و بهبود شرایط روستا) و در انجام فعالیت‌های مختلف، کاملاً به دستورهای مقامات بالاتر متکی هستند؛ افزون بر این، اعتمادی متقابل میان بخش پژوهش و مدیریتی و مردمی مشاهده نمی‌شود و بی‌اعتمادی، تصویرسازی را در راستای برنامه‌ریزی مدون برای توسعه روستا دشوار می‌سازد. بر اساس نتایج مطالعه حاضر و با تکیه بر مشاهدات صورت گرفته، پیشنهادهایی بدین شرح ارائه می‌شود:

- ۱- پیگیری و انجام مطالعات مشابه با هدف ارائه تصویری روشن از مسیر طی شده و تعیین روند تغییرات در شهرستان همدان برای سال‌های متفاوت؛
- ۲- تعریف الگوهای توسعه و سیاست‌های پیشنهادی با توجه به شاخص‌ها و نواقص موجود در هر روستا و دهستان؛
- ۳- ارتباط مداوم و بازدیدهای میدانی به منظور مشاهده نیازهای واقعی روستاها؛
- ۴- تعیین وضعیت موجود و چشم‌اندازها با شبکه اطلاعاتی مدون و کامل از روستاها؛ و
- ۵- تدوین اسنادی در بخش پایین جامعه مدیریتی کشور با هدف تبیین برنامه‌ها برای جلب اعتماد متقابل مردم و مسئولان.

منابع

1. Adams, K.C. (2000). Immersed in structure: the meaning and function of taxonomies. *Internetworking Publication*, 5(2): 1-28.
2. Afrakhteh, H., Hajipour, M. and Romiani, A. (2015). Optimizing patterns for cultivating agricultural products toward sustainable development, case study: Sahlabad Plain. *Research and Rural Planning*, 4(1): 41-55. (Persian)
3. Amar, T. and Rezaei, P. (2008). Investigating the factors affecting the developments in the agricultural system in Rahmatabad (Roudbar County) during 1991-2001. *Geographical Research*, 39(9): 101-113. (Persian)
4. Azkia, M. and Ghaffari, G.R. (2009). Rural development with emphasis on the rural society of Iran. Tehran: Nashr-e Ney. (Persian)
5. Bahrami Chaleshtori, F., Fattahi Ardakani, A., Neshat, A. and Fehrestani Sani, M. (2019). Investment in tourism; a solution for rural development: a case study of Azadegan village, Ben county of Iran. *Journal of Village and Development*, 22(3): 29-44. (Persian)
6. Bailey, K.D. (1994). Typologies and taxonomies: an introduction to classification techniques (No. 102). Sage University.
7. Charkhtabian, T., Aazami, M. and Nadery Mahdeei, K. (2014). Analysis of socio-economic indicators of villages in Hamadan County and their positions in rural-urban chain. *Journal of Rural Development Strategies*, 1(1): 41-56. (Persian)
8. Chi, V.L.T. (2020). Agent Orange and rural development in post-war Vietnam. Routledge.

9. Cruz-Ramírez, M., Hervás-Martínez, C., Jurado-Expósito, M. and López-Granados, F. (2012). A multi-objective neural network based method for cover crop identification from remote sensed data. *Expert Systems with Applications*, 39(11): 10038-10048.
10. Current, J. and Marsh, M. (1993). Multiobjective transportation network design and routing problems: taxonomy and annotation. *European Journal of Operational Research*, 65(1): 4-19.
11. Darban Astaneh, A., Allahpanah, M. and Badri, S.A. (2016). Impact of Village Administrators cooperatives in improving services to rural areas from viewpoints of rural people and local managers: a case study of RAO Cooperative of Dashtesar sub-district, Amol County of Iran. *Village and Development*, 19(1): 115-140. (Persian)
12. Dixon, C. (1994) Rural development in the third world. London and New York: Rowledge.
13. Dudzińska, M., Bacior, S., and Prus, B. (2018). Considering the level of socio-economic development of rural areas in the context of infrastructural and traditional consolidations in Poland. *Land Use Policy*, 79: 759-773.
14. Fatahi, A. (2013). Investigation of social and economic development levels in villages of Ardakan, Yazd Plain. *Iranian Journal of Agricultural Economics and Development Research*, 44(4): 593-602. (Persian)
15. Fesharaki, P. (2004). Rural development strategies in the developing world (case study: China). *Scientific Research Quarterly of Geographical Data (Sepehr)*, 12(48): 9-16. (Persian)
16. Gavrilă Paven, I., Barsan Mircea, C. and Lia-Dorica, D. (2015). Advantages and limits for tourist development in rural area (case study: Ampoi and Mures valleys. *Procedia Economics and Finance*, 32: 1050-1059.
17. Ghorbani, A., Anabestani, A. and Shayan, H. (2020). Spatial analysis of the impact of social capital on changes in sustainable development in rural areas (case study: Bojnourd County). *Spatial Planning*, 10(1): 1-28. (Persian)
18. Gliem, J.A and Gliem, R.R. (2003). Calculating, interpreting and reporting Cronbach's Alpha reliability coefficient for Likert-type scales. Midwest Research-to-Practice Conference in Adults, Continuing and Community Education (pp. 82-88). Columbus, Ohio: Ohio State University.
19. Hekmatnia, H. and Mousavi, M.N. (2006). Application of model in geography with emphasis on urban and regional planning. Yazd: Elm Novin Publication. (Persian)
20. IPRC (2017). Law of the sixth five-year plan for economic, social and cultural development of the Islamic Republic of Iran (2017-2021). Tehran: Islamic Parliament Research Center (IPRC). Available at <https://rc.majlis.ir/fa/law/show/1014547>. (Persian)

21. Kabiri, A. and Valaei, M. (2019). Analyzing the challenges of modern rural management: a case study of villages in Miyandoab County of Iran. *Village and Development*, 22(3): 69-94. (Persian)
22. Karami, A. and Abdeshahi, A. (2010). Estimating the rate of development of rural areas in Kohgiluyeh and Boyer-Ahmad province using fuzzy method. *Research of Agricultural Economics*, 3: 117-136. (Persian)
23. Karami, A., Barani, N. and Eskandari, A. (2019). Study of agricultural ecotourism impacts on economic, social and environmental development in rural areas of Sistan in Iran. *Village and Development*, 22(2): 65-86. (Persian)
24. Khademi, H. and Zarepour, F. (2017). Measuring the development degrees of Sub-districts in Neyriz County using taxonomy model. *Human Geography Research Quarterly*, 49(1): 69-80. (Persian)
25. Kiryluk-Dryjska, E., Beba, P. and Poczta, W. (2020). Local determinants of the Common Agricultural Policy rural development funds' distribution in Poland and their spatial implications. *Journal of Rural Studies*, 74: 201-209.
26. Morelli, T., Moss, K.L., Preisser, J.S., Beck, J.D., Divaris, K., Wu, D. and Offenbacher, S. (2018). Periodontal profile classes predict periodontal disease progression and tooth loss. *Journal of Periodontology*, 89(2): 148-156.
27. Olomolaiye, P. (1989). Construction management problems in rural development. Proceedings of the WEDC and WRECA Conference on Engineering Development in Africa, Kano, Nigera.
28. Parvin, M., Barghi, H., Shafiee, B. and Zolfaghari, A.A. (2017). Ranking villages in the central district of Kermanshah County based on the degree of development using numerical taxonomy. *Development Strategy*, 50: 116-141. (Persian)
29. Rafeefar, J., Daneshmehr, H. and Ahmadrash, R. (2012). Theory and method in research of indigenous knowledge and its role in the process of rural sustainable development. *Community Development (Rural and Urban Communities)*, 4(1): 19-38. (Persian)
30. Rokneddin Eftekhari, A., Taherkhani, M. and Sojasi Ghidari, H. (2018). Dimensions and factors affecting the development of agricultural entrepreneurship in rural Iran: a case study of Khodabandeh County. *Village and Development*, 12(3): 43-72. (Persian)
31. Savari, M. and Khosravipour, B. (2018). Analysis of the resilience effects on the liveliness of rural households in drought conditions, in Divandarreh County. *Spatial Planning*, 8(3): 19-40. (Persian)
32. Schuh, B., Lukesch, R., Michalek, J., Kaufmann, P., Pufahl, A., Schiller, S., Koorberg, P., Beaufoy, G., Pinay, G., Moran, D., Gomann, H., Storti, D., Rossi, P. and Paracchini, M.L. (2011). Approaches for assessing the impacts

- of the rural development programmes in the context of multiple intervening factors. Working Paper, The European Evaluation Network for Rural Development.
33. SCI (2017). Statistical yearbook: identification of villages and towns of Hamadan County. Tehran: Statistical Center of Iran (SCI). (Persian)
 34. Soltani-Zoghi, A. and Sayyad Chamani, E. (2020). The necessity regulate targeted strategies for agricultural development based on SWOT analytical method. *Journal of Environmental Science Studies*, 5(1): 2163-2169.
 35. Soltani-Zoghi, A. and Haji-Rahimi, M. (2019). Estimation and comparison of the exploitation amount from ground water resources under alternative exploitation models and its effect on sustainability: the study of Bahar-Hamadan Plain. *Journal of Agricultural Economics Researches*, 10(4): 173-194. (Persian)
 36. Soltani-zoghi, A., Serajaddin, A. and Fatahi Ardakani, A. (2020). Assessment and prioritization of protected areas management strategies in Hamadan province. *Journal of Environmental Studies*, 45(4): 625-643. (Persian)
 37. Taleb, M. and Bakhshizadeh, H. (2013). Rural governance and rural cooperatives in Iran. *Community Development (Rural and Urban Communities)*, 4(2): 25-46. (Persian)
 38. Taleb, M., Mirzaei, H. and Naderi, A. (2012). Evaluation of the role of public participation in rural development projects (case study: combining plans in rural areas). *Community Development (Rural and Urban Communities)*, 4(1): 1-18. (Persian)
 39. Todaro, M. (2012). Economic development in the Third World, Translated by Gh.A. Farjai, High Institute of Research on Development, Tehran: Koohsar Publication. (Persian)
 40. Wei, Y.D. and Kim S..(2002). Widening inter-county inequality in Jiangsu province, China, 1950-95. *Journal of Development Studies*, 38: 142-164.
 41. Zarafshani, K., Maram, F., Mirakzadeh, A. and Maleki, A. (2016). Assessment and ranking of appropriate agriculture lands: Kermanshah County. *Geography and Environmental Planning*, 27(1): 131-146. (Persian)
 42. Zarifian, Sh. and Latifi, S. (2017). Measurement and spatial analysis of development level of sub-districts in Hamadan province. *Journal of Rural Development Strategies*, 4(3): 281-298. (Persian)